

URAVNAVANJE NEVEDNIH (ZHENG MENG)¹

ZHANG ZAI

*Velika harmonija*²

Velika harmonija se imenuje *dao*, v sebi združuje vzajemno delujoče narave plitvega in globokega, vzpenjajočega se in padajočega, gibajočega se in mirujočega; iz njih se rojeva izvir ustvarjalnih sil, vzajemnega nasprotovanja, zmage in poraza, upogibanja in iztegovanja.

Na začetku ni nič drugega kot nekaj neznatnih premen, ob dovrstitvi je široko razprostrta in utrjena. Če jo spoznavamo po tem, da se spreminja, ali ni enaka »ustvarjalnemu«³? Če si vzamemo za vzor njeno preprostost, ali ni enaka »sprejemajočemu«⁴?

Razpršena in razlikovana ima pojavnost – tedaj je *qi*. Jasna in prodorna nima pojavnosti – in tedaj je duh⁵. Tistega, kar ni kot divji konji⁶ ali kot ustvarjalne sile Neba in Zemlje, ne moremo imenovati Velika harmonija.

Šele za tistega, ki se tega zaveda, ko govori o *dau*, lahko rečemo, da res pozna *dao*. Šele za tistega, ki to sprevidi, ko preučuje *Knjigo premen*, lahko rečemo, da ima uvid v *Knjigo premen*. Če teh spoznanj nima, ga ne moremo imenovati modrega, pa četudi je sposoben in lep kot vojvoda Zhou.⁷

Brezobličnost Velike praznine je izvorni temelj *qija*, zgoščanje in razpr-

¹ Prevod po: Zhang Zai 张载, *Zhang Zai ji* 张载集, Zhong hua shu ju chu ban, Beijing 1985.

² Prvo poglavje *Zheng menga*.

³ *Qian* 乾, ustvarjalno, prvi heksagram *Knjige premen*.

⁴ *Kun* 坤, sprejemajoče, drugi heksagram *Knjige premen*.

⁵ *Shen* 神 v Zhang Zaijevi interpretaciji poleg »duha« pomeni tudi »skrivnostno«, »skrito«, »čudežno«.

⁶ *Ye ma* 野马, prim. Zhuang Zi I. Sima Biao poda razlago tega neobičajnega izraza: »*Ye ma* pomeni potujoči *qi*, ki se spomladi razvije med močvirji.« (Feng Youlan, *A History of Chinese Philosophy*, Vol. II, Princeton University Press, Princeton 1983, str. 479.)

⁷ Pomembna osebnost kitajske zgodovine, kraljevi regent iz zgodnjega obdobja dinastije Zhou.

šitev sta začasna oblika spremembe. Najmirnejše, ki ga nič ne gane, je studenec narave⁸. Ko ga začasno ganejo srečujoče se stvari, se v njem oblikujeta znanje in vedenje.

Začasna ganjenost, začasna oblika, tisto, česar nič ne gane, in brezoblično – to so le nekateri izmed načinov, na katere se izraža narava.

Četudi se *qi* Neba in Zemlje zgošča in razpršuje, napada in osvaja stotine trdnjav, vseeno sledi principu in ne pozna nepremišljenosti. *Qi*, ki je v stvareh, z razprševanjem vstopa v brezobličnost in tako dospem do svojega temelja; z zgostitvijo spet dobiva pojavnost, in pri tem se ne izgubi moja večnost.

Velika praznina ne more biti brez *qija*, *qi* se mora zgoščevati in postajati deset tisoč stvari, deset tisoč stvari se mora razprševati in spet postajati Velika praznina. Vse nujno sledi temu prihajanju in odhajanju in ne more biti drugače.

Plemeniti tu vmes išče izraz *daa*, saj imata obe skrajnosti isti temelj in se zares ne razlikujeta, [ta temelj] je duh v svoji popolnosti. Nekateri drugi pravijo: tiho izginjajoče gre in se ne vrne; tisti drugi pa, ki se predajo porajanju, zgrabijo prisotno ter tako postanejo stvar, ki se ne spreminja. Ti dve stališči, četudi je med njima gotovo razlika, obe s pomočjo besed izgubljata *dao*.

Zbiranje je moj temelj in razprševanje je prav tako moj temelj. Tisti, ki vedo, da smrt ni izginotje, lahko z besedami izrazijo naravo.

Če veš, da je praznina *qi*, potem so odsotnost in prisotnost,⁹ skrito in očitno, duh in premena, narava in volja Neba, eno in ne dvojje. Če pa se ozreš na zgoščevanje in razpršitev, prihajanje in odhajanje, obliko in brezoblično, jim lahko slediš do korenine, iz katere izhajajo in temu se pravi poglobljeno razumevanje *Knjige premen*.

Če trdiš, da praznina lahko rodi *qi*, potem je praznina brezmejna, *qi* pa je omejen. Temelj in njegovo udejanjenje sta tako ločena. S takšnim stališčem pritrjuješ Lao Zijeveemu nauku o spontanosti¹⁰, po katerem je »*prisotno rojeno iz odsotnega*«, namesto da bi spoznal, kako se prisotno in odsotno večno zlivata v eno.

Če trdiš, da so stvari, ki jih vidimo v Veliki praznini le deset tisoč pojavnosti, sledi iz tega, da stvari in praznina ne temeljijo druga na drugi; da oblika nastane iz oblike, narava pa iz narave. Oblika in narava, prav tako pa tudi Nebo in človek, potlej niso medsebojno odvisni in nimajo ničesar skupnega. S takšnim razmišljanjem se ujameš v budistična razpravljanja o tem, da so gore in reke matere Zemlje le bolan privid.

Takšen *dao* ni jasen; nevedni sicer slutijo, da je narava v tem, da je temelj

⁸ *Xing* 性, notranja narava, vrojeno bistvo.

⁹ *Wu* 无 in *you* 有, pomembna pojma daoistične filozofije.

¹⁰ *Zi ran* 自然.

prazen, ne vedo pa, da je vendarle temeljni *dao* Neba udejanjenje. S tem se vračajo k enostavnim vidnim vzročnim razlagam Neba in Zemlje.

Ker jasnini ni mogoče priti do dna, po krivem obdolžujejo *qian* in *kun*¹¹ sveta, da sta le iluzorna preobrazba.

Motnost in jasnina ne moreta izpolniti njihovih želja, zato so preneglega koraka in nedomišljeni v sklepanju.

Niso se še prebudili [k razumevanju], da en *yin* in en *yang* obsegata Nebo in Zemljo, združujeta dan in noč in sta načelo osrediščenja treh velikih sil. Če bi jim to uspelo, bi se konfucijanstvo, budizem, Lao Zijev in Zhuang Zijev nauk zlili v eno.

Če ugotovimo, da sta *dao* Neba narava in usoda,¹² se ne izgublamo več v zamaknjenih iluzijah, ampak se odločimo za najbolj vzvišen in izbran nauk, po katerem se »prisotno rojeva z odsotnim«.

Če stopiš na pot kreposti¹³ in iščeš, ne da bi znal izbrati metodo, bo marsikdo opazil, da se skrivaš za tem, da poveš stvari le napol in se ujemaš v nebrzdanem pretiravanju.

Najvišji *qi* je Velika praznina, vzpenja se in spušča, poletava navzgor in navzdol, je brez konca in predaha, to je tisto, čemur *Knjiga premen* pravi »ustvarjalne moči Neba in Zemlje«, Zhuang Zi¹⁴ pa to imenuje »bitja se srečujejo v vetru« in »divji konji«!

[*Qi*] je bistvo praznine in dejanskosti, gibanja in mirovanja, je začetek *yina* in *yang*a, trdnosti in mehkoobe. Lebdi nad bistrostjo *yang*a, spusti se pod globine *yina*. Ko zgane »prodornost«¹⁵ in se združi s »povezovanjem«¹⁶, nastanejo veter in dež, sneg in zmrzal, prehodne oblike deset tisočerihi stvari, stapljanje in povezovanje gora in rek, usedline in ogorki, ničesar ni, česar [najvišji *qi*] ne bi usmerjal.

Z zgoščevanjem *qi* zapusti stanje jasnine, dospe do udejanjenja in dobi obliko; če se *qi* ne zgosti, ne zapusti jasnine, ne dospe do udejanjenja in ostane brez oblike.

Ko se zgosti – kako naj temu ne rečemo začasnost? Ko se razprši, kako naj temu ne rečemo odsotnost?

Zato modri »zre navzgor in opazuje, gleda dol in preučuje«¹⁷, ter pravi le, da vé za vzrok motnosti in jasnine, ne trdi pa, da vé za vzrok prisotnega in odsotnega.

¹¹ Ustvarjalno in sprejemajoče, prva dva heksagrama *Knjige premen*.

¹² *Ming* 命 (tudi *tian ming* 天命), volja Neba.

¹³ *De* 德.

¹⁴ Prim. *Zhuang Zi* I.

¹⁵ *Tong* 通.

¹⁶ *Jie* 结.

¹⁷ Prim. *Veliki komentar h Knjige premen*, 1. del, 4. poglavje.

Kar izpolnjuje prostor med Nebom in Zemljo, se ravna le po pojavnostih. Preučevanje vzorcev in načel pa ni oddaljeno od tega, le da se vzajemno ne opazita.

Vzrok oblike je nejasno védenje; vzrok tistega, kar ni oblike, je jasno védenje.

Zgoščevanje in razprševanje *qija* v Veliki praznini sta kot zmrzovanje in taljenje ledu v vodi – če veš, da je Velika praznina *qi*, potem ni odsotnosti.

Zato modrec govori o naravi kot o osi nebesne poti, ki ji je mogoče priti do dna samo v zapletenih preobrazbah in premenah duha in nikakor drugače. »*Mojstri*« so plitvi in nevedni v svojem razlikovanju med prisotnim in odsotnim, to ni nauk, ki bi lahko doumel načelo¹⁸.

Velika praznina je bistra; ker je bistra, nima omejitev; ker nima omejitev, je duh. Kadar ni bistra, je kalna; ker je kalna, ima omejitve; ker ima omejitve, je oblika.

Bister *qi* je prodoren, moten [*qi*] je omejen, v skrajni bistrosti je duh. Ob zgoščevanju nastaja tudi vmesni prostor, skozi katerega lahko piha veter. [S pihanjem vetra] postane tudi zvok slišen, to je dokaz bistrosti! Če ne more pihati in se ustavi, je to najvišja prodornost!

Velika praznina se imenuje Nebo; preobrazba *qija* se imenuje *dao*; enotnost praznine in *qija* se imenuje narava; enotnost narave in vedenja ter zavedanja se imenuje srce¹⁹.

Vračanje in odhajanje²⁰ sta dve izvorni zmožnosti *qija*. Modrec je ime za tistega, ki doseže pristnost in s tem dospe do Neba; duh je poimenovanje skrivnostnih odgovorov Velike praznine. Vse zakonitosti in pojavnosti Neba in Zemlje so le usedline, ki ostanejo, ko poteka sprememba duha.

Dao Neba je brezmejno [menjavanje] zim in poletij; vse gibanje je neskončno [menjavanje] zavitja in razvitja; dejanskost vračanja in odhajanja [nikoli] ne seže onkraj teh dveh polov.

Če ni dvojega, tudi enega ni mogoče videti, če enega ni mogoče videti, se dvojje preneha udejanjati. Dva temelja – praznina in dejanskost, gibanje in mirovanje, zgoščevanje in razpršitev, bistro in motno – se dovršita v enem.

Šele, ko je vzgibano, lahko nastopi prodornost, brez dvojnosti ni enega. Zato modrec vzame za korenino trdo in mehko, in ko sta ustvarjalno in sprejemajoče²¹ izničena, ni več videti premene.

¹⁸ *Li* 理, načelo oz. princip.

¹⁹ *Xin* 心, srce, v kitajski misli predstavlja središče mišljenja in moralne presoje, šele sekundarno je povezano tudi z emotivnim doživljanjem.

²⁰ *Gui* 鬼 in *shen* 神 sta bila v klasičnih kitajskih tekstih izraza za demone in duhove umrlih. V neokonfucijanski filozofiji besedi prevzameta pomen vračanja in odhajanja – dveh osnovnih dinamik *qija*.

²¹ *Qian* in *kun*.

Potujoči *qi* se giblje neurejeno, združuje se in dobiva lastnosti, rojeva desetisočero raznolikost ljudi in stvari; njegova dva začetka, *yin* in *yang*, zgolj sledita kroženju, utemeljujeta veliko pravičnost Neba in Zemlje.

»*Sonce in luna drug drugega izpodrivata in rojeva se jasnina, zima in poletje se izmenjujeta in nastajajo leta.*«²² Premena duha nima določenega temelja, »*en yin in en yang*«²³, »*yina in yanga ni mogoče doumeti*«²⁴, vse to se imenuje »*pro-dreti v dao dneva in noči.*«²⁵

Dan in noč sta predah Neba. Zima in poletje sta dan in noč Neba. Pomlad in jesen nebesnega *daa* sta ločeni in *qi* je v premeni, to je enako kot prebujenje in spanje pri človeku, [pri njuni menjavi] se srečajo demoni.

S srečevanjem demonov nastanejo sanje, stotere moči so razpršene in zmedene, če govoriš o prebujenju, je to [le meja] med dnevom in nočjo enega človeka. S srečevanjem *qija* nastane pomlad, deset tisoč stvari je prepletenih in pomešanih, če govoriš o jeseni, je to [meja] med dnevom in nočjo Neba.

Korenina *qija* je praznina, zato je jasna in brez oblike, z vplivanjem in rojstvom se začne zgoščevati in tako nastanejo pojavnosti.

Ko nastanejo pojavnosti, se pojavijo tudi nasprotja, nasprotja vselej nasprotujejo druga drugim; ko se pojavi nasprotovanje, se pojavi tudi tekmovanje, tekmovanje pa nujno privede do usklajevanja in razumevanja.

Zato občutki ljubezni in sovraštva obe izhajata iz Velike praznine, in se končno vračata v obliki želja po stvareh, nenadno se porodita, v hipu se dovršita, brez najmanjše vrzeli med obema, to je duh!

V tistem, kar je izpolnjeno z ustvarjalno spremembo, ni niti ene stvari, ki bi bila povsem enaka [drugi], [iz tega pa lahko] spoznamo, da čeprav je ustvarjenih stvari mnogo – so dejansko ena sama stvar. Ničesar ni brez *yina* in *yang*, in tako lahko spoznamo, da ima sprememba Neba in Zemlje le ta dva začetka in nobenega drugega.

Oblike in barve deset tisočerihi stvari so usedline duha, tisto, o čemer govorimo kot o naravi in *dau* Neba, je [pravzaprav] premena in nič drugega.

Srce pride do deset tisočerihi razlikovanj s tem, da nanj vplivajo zunanje stvari in tako ni [več] enotno. Nebo je veliko in zanj ni nič zunanje, ustvarjalne sile Neba in Zemlje, ki jih giblje, imajo le dve korenini²⁶ in nič več.

S čimer stvari vplivajo druga na drugo, je udejanjenje odhajanja in prihajanja, nihče ne ve, od kod to izvira, [temu bi lahko rekli] skrivnost deset tisočerihi stvari.

²² Prim. *Veliki komentar h Knjigi Premen*, 2. del, 5. poglavje.

²³ Prim. prav tam, 1. del, 5. poglavje.

²⁴ Prim. prav tam.

²⁵ Prim. prav tam, 1. del., 4. poglavje.

²⁶ *Yin* in *yang*, op. prev.

Qi in volja, Nebo in človek, poznajo načelo srečevanja in premagovanja. Modrec se posvetuje z višjimi in nižjimi v ljudstvu, to je gibalna volja enotnega *qija*; feniksov obred je gibajoči *qi* enotnosti volje.

*Dao Neba*²⁷

Dao Neba potuje s štirimi letnimi časi, sto stvari in bitij se rojeva in niti enega ni med njimi, ki ga [*dao*] ne bi usmerjal. V delovanju modreca ni ničesar, kar ne bi dospelo do kreposti, le kako bi to lahko izrazili z besedami?

Nebo je brez izjeme temelj vseh stvari in bitij, tako kot je npravnost temelj dejanj in je v njih vselej prisotna. »*Tristo je obrednih pravil in tri tisoč posamičnih pravil obnašanja.*«²⁸ – niti ene same stvari ni, ki bi bila brez npravnosti. »*Brezmejno Nebo pravi: jasnina in tako se pojavi kralj, brezmejno Nebo pravi: jutranji svit in tako se razširja in razvija,*«²⁹ niti ene same stvari ni, ki ne bi imela [npravnosti] za svoj temelj.

Kadar je obilje vzvišenega Neba vzgibano, postane zagotovo prodorno; [tako je tudi z] delovanjem modreca: kadar mora delovati, deluje [kot odmev].

Nebo ne govori, štirje letni časi pa si sledijo, modrec [sledí] *dau* duha pri ustvarjanju in poučevanju in ves svet se mu pokori. Pristnost tukaj povzroči gibanje tam, to je *dao* duha!

Nebo ne govori, a vseeno vzbuja zaupanje, duh ni silovit, pa ima vseeno moč; iz pristnosti izvira zaupanje, iz nepristranskosti izvira moč.

Tisto, česar glede Neba ni mogoče doumeti, se imenuje duh; Duh, ki večno traja, se imenuje Nebo.

Kar potuje v domeni brezobličnega, se imenuje *dao*; tisto, kar je pod obliko, ne zadošča, da bi ga lahko izrazili z besedami. »*Prebuja deset tisoč stvari in bitij, pa si ne deli skrbi z modrecem*«³⁰, to je *dao* Neba. Do bistva modreca ni mogoče priti s spoznanjem, bistrost brez srca ne doseže toliko kot tista, ki ima srce.

»*Razodeva se, ne da bi se pokazal*«³¹, tako iz pristnosti nastopi jasnina;³² »*spreminja, ne da bi se gibal*«, tako duh povzroči spremembo; »*izpopolnjuje stvari, ne da bi deloval*«, tako brez pomoči nastanejo stvari.

²⁷ Tretje poglavje *Zheng menga*.

²⁸ Prim. *Nauk o sredini* 27.

²⁹ Citat iz *Knjige pesmi*.

³⁰ Prim. *Veliki komentar h Knjigi premen*, 1. del, 5. poglavje.

³¹ Prim. *Nauk o sredini* 26.

³² Referenca na *Nauk o sredini* 21.

Iz pristnosti nastopi jasnina, zato lahko rečemo: »Razodeva se, ne da bi se pokazal, spreminja, ne da bi se gibal, izpopolnjuje stvari, ne da bi deloval.«³³

»Vsega ima v izobilju«, to je obilje, ki se razširja, a se pred ničemer ne brani. »Dnevno nov«:³⁴ to je *dao*, ki je oddaljen in starodaven, a brez meja!

Nebo stvari ne spoznava z ušesi, očmi, srcem ali mislijo, ampak načela njegovega spoznanja presegajo ušesa, oči, srce in mišljenje. Nebo gleda in posluša skozi ljudstvo, razjasnjuje in uveljavlja svojo moč skozi ljudstvo, zato je volja cesarskega Neba, o kateri govorijo *Pesmi* in *Dokumenti*³⁵, predvsem v srcih ljudstva in nikjer drugje.

»Sprememba stvari in njihovo razločevanje temeljita na menjavi«³⁶ – ker se torej dogaja menjava štirih letnih časov, lahko razločimo spreminjanje letnih ciklov; ker se dogaja menjava dneva in noči, lahko razločimo spreminjanje stotin dneva. »Izpodrivanje in gibanje temeljita na prodornosti«³⁷, štirje letni časi se izpodrivajo in si zato sledijo, tako lahko obstaja prodornost letnega cikla; dan in noč se izpodrivata in si zato sledita, tako lahko obstaja prodornost stotin dneva.

»Duh in jasnina sta odvisni od človeka,«³⁸ – ker torej niso poznali obilja Neba, je moral nastopiti omikani kralj.³⁹ »Tiha dovršitev temelji na krepostnem delovanju,«⁴⁰ ker je učeči vselej odvisen od krepostne narave, tiha dovršitev poteka spontano in vzbuja zaupanje.

Ko je nastopil omikani kralj, so [ljudje] zvedeli za duha nebesnega obilja, ker je bilo ljudstvo številno, so [ljudje] zvedeli za duha naravnih bitij in stvari.

Duh doline⁴¹ ima prav tako omejitve, zato ne more prodreti v zvoke sveta; duh modreca je zgolj Nebo, zato lahko obkroža deset tisoč stvari in jih spozna.

Ko modreca nekaj gane, se ne umakne, temveč se uravna po duhu nebesnega *daa*.

Tisto, kar je nad obliko, dospe do smisla in tako dobi ime, dobi ime in tako pridobi tudi pojavnost; tisto, kar ne dobi imena, ne more pridobiti pojavnosti. Zato je rečeno, da popolnost *daa* ne more imeti pojavnosti; imena in govor tam izginejo.

³³ Prim. prav tam, 26.

³⁴ Prim. *Veliki nauk* 2.

³⁵ Klasični besedili: *Knjiga pesmi* in *Knjiga dokumentov*.

³⁶ Prim. *Veliki komentar h Knjigi premen*, 1. del, 12. poglavje.

³⁷ Prim. prav tam.

³⁸ Prim. prav tam.

³⁹ Najverjetneje kralj Wen, prvi kralj dinastije Zhou.

⁴⁰ Prim. prav tam.

⁴¹ Pri Lao Ziju je duh doline (谷神) sinonim za *dao*.

Običajni ljudje poznajo spontanost *daa*, niso pa še začeli spoznavati temelja te spontanosti.

Potem ko imamo krepost Neba, je mogoče *dao* Neba in Zemlje izraziti v eni besedi.

Uravnano razjasnjenje [se zato ne ukvarja] z omotičnostjo Neba in Zemlje, uravnano zrenje ne [preučuje] premikov Neba in Zemlje.

*Sprememba duha*⁴²

Duh je krepost Neba, sprememba je *dao* Neba. Krepost je njegov temelj, *dao* je njegovo udejanjenje, oba pa sta eno v *qiju*. »Duh ni zavezan nobenemu mestu«, »premena pa nobeni obliki«,⁴³ to ni le veliko, ampak je tudi Eno.

Praznina in jasnina [skupaj tvorita mirnost.] Zrcalo, ki odseva, je jasnina duha; globoka mirnost, ki ni ne daleč ne blizu in v kateri se udejanjata prihajanje in odhajanje, je polnost duha, ki izpolnjuje vse vrzeli.

Gibanje sveta je posledica bobnanja duha, [ki svet žene v gibanje], besede, ki ne bobnajo in ne plešejo, ne zadostujejo, da bi z njimi prišli duhu do dna.

Pravilnost⁴⁴ vračanja in izhajanja, odhajanja in prihajanja, razširjanja in zgoščevanja, se imenuje duh, ker je Nebo; razvidnost, ker je Zemlja; in demon, ker je človek.⁴⁵

Tisto, kar je nad obliko, dospe do besede in tako dobi pojavnost. Duh je tisto nedoumljivo, zato počasne besede niso dovolj, da bi mu prišle do dna. [Ker so počasne, so podvržene spremembi;] spremembo pa je težko spoznati, zato nestrpne besede ne zadostujejo, da bi jo udejanjile; [ker so neučakane, nasprotujejo duhu.]

Qi ima *yin* in *yang*, sproža gibanje in postopoma se pojavi sprememba, v svoji nedoumljivi enotnosti se imenuje duh. Iz človeka se izvije kot modrost in se nemoteno udejanji, tako se pripravljajo dejanja preobrazbe duha. Tisti, ki je poln kreposti, lahko pride do dna duhu, taka modrost pa ne more zadostovati za *dao*; če razumeš spremembo, potem takšen pomen ne zadošča, da bi o [*dau*] govoril. Sprememba Neba pomeni potujoči *qi*, človeška sprememba pomeni sledenje [pravim] časom; če ne bi bilo *qija*, ne bi poznali

⁴² Četrto poglavje *Zheng menga*.

⁴³ Oba citata: prim. prav tam, 1. del, 4. poglavje.

⁴⁴ 义 义. Tudi: pravičnost, pomen.

⁴⁵ Zhang Zai referira na dvojnost *gui shen* 鬼神, ki pomeni v klasični interpretaciji »demone in duhove«, v neokonfucijanski pa »vračanje in odhajanje«. Namesto »duha« in »demona« bi torej atributa Neba in Zemlje lahko razumeli tudi kot principa »odhajanja« in »vračanja« (*qija*).

časov – kako naj bi torej imeli ime za spremembo? Kako naj bi se uresničevala dejanskost spremembe? *Nauk o sredini* pravi: »*Le kdor je na svetu najbolj pristen, more spreminjati [stvari].*«⁴⁶ Meng Zi pa: »*Kdor je velik in spreminja.*«⁴⁷. Oba [govorita o tem,] kako s krepostjo združevati *yin* in *yang*, teči skupaj z Nebom in Zemljo, tako, da ne ostane nič, v kar ne bi prodrli. Tisto, kar se imenuje *qi*, ne potrebuje uparjanja, zgojitve, strjevanja in združevanja; ko se sreča z očmi, nastane spoznanje; če se [njegova] moč, sledenje, gibanje, ustavljanje, velikost ali globočina izrazijo v besedi, si njihove pojavnosti lahko [predstavljamo] s pomočjo imen. Če torej pojavnost ne bi bila *qi*, kako bi jo lahko dojeli? Če časi ne bi imeli pojavnosti, kako bi lahko bili časi? Običajni ljudje sprejmejo budistično »*ukinitev omejitev in vstop v praznino,*« učenjaki pa »*opuščajo zlo in si prizadevajo doseči dobro*« ter hočejo s tem spreminjati [stvari]. Tako res lahko postanejo kot oni, ki predstavljajo, da je začetek učenja premagovanje utrujenosti in so pri govorjenju skopi – le kako naj Nebo, *dao*, duha in spremembo skupaj izrazijo v besedah?

»*Sprememba vodi v preobrazbo,*«⁴⁸ iz grobega prehajamo v drobno. »*Tisto, kar [stvari] preoblikuje in jih razločuje, se imenuje sprememba,*«⁴⁹ vidno postaja v neznatnem. Demoni in duhovi ne umrejo, zato se lahko kažejo v neznatnem in ne ostanejo skriti.

Demoni in duhovi so večni in ne umrejo, zato pristnost ne more ostati skrita. Človeško srce ostaja v skrivnem in neznatnem, zato ga je treba uporabiti in s tem pokazati. Četudi plemenitnik živi v odmaknjenosti in samoti, varuje [svoje srce] in ga ne zanemarja.

Preobrazba duha je izvorna zmožnost Neba, ni pa zmožnost človeka; zato mora [človek] povečati [svoje srce]⁵⁰ in doseči krepost Neba, da bi lahko potem prišel do dna duhu in spoznal spremembo.

Ko poveča [svoje srce], lahko deluje, ko je [srce] veliko, sprememba ne more delovati, on pa postane preprosto več. *Knjiga premen* pravi: »*Doumeti duha in spoznati spremembo.*«⁵¹ – kadar je kreposti v izobilju in je [človek] več čvrstosti ter je oboje dognano do popolnosti, ga nobena modrost in nobena moč ne moreta še bolj okrepiti.

Kdor je velikega [srca] v toku spremembe, si lahko ne prizadeva, pa je vseeno velik, lahko ne jemlje stvari resno, pa je vseeno Nebo, lahko ne doume, pa je vseeno duh.

⁴⁶ Prim. *Nauk o sredini* 22.

⁴⁷ Prim. *Meng Ži*, 14. 25.

⁴⁸ Prim. *Nauk o sredini* 23.

⁴⁹ Prim. *Veliki komentar h Knjigi premen*, 1. del, 12. poglavje.

⁵⁰ Verjetno se Zhang Zai nanaša na ideal »povečanja srca« (大心), ki ga srečamo drugje v *Zheng mengu*.

⁵¹ Prim. prav tam, 2. del, 5. poglavje.

Ne krši zaporedja prejšnjega in poznejšega Neba, sledi popolnemu načelu in tako spravlja [stvari] v gibanje, v njegovem védenju ni ničesar, kar ne bi bilo v harmoniji. Kljub temu vsi tisti, ki dosežejo položaj modreca, lahko stremijo k popolnosti in s tem ne škodujejo nespremenljivemu. Velika skrivnost modreca je, da se spreminja in si ravno s tem najde mesto v kreposti Neba.

Velik je in zato ni ošaben, spreminja se in zato ni skop.

Je brez jaza in zato je postal velik. S tem, da je postal velik, je izpopolnil svojo naravo in tako je postal modrec. Modrec, ki ima svoje mesto v kreposti Neba, a ne more poučevati tega, kar vé, se imenuje duh. Ker je duh, ga ni mogoče spoznati.

Vidi skrivnost in pomen se razjasni, giblje se, pa ničesar ne jemlje zase, zato se brez težav udejanja. V razširjanju in združevanju sledi načelu, zato je miren in večja [svojo] krepost. Doume duha in spozna spremembo, postane eno z Nebom, kako bi si lahko prizadeval za to, če bi še vedno imel jaz? Tako je krepost obilna in se sama razširja.

»*Pravilnost vstopa v duha*,«⁵² [pomeni, da] so stvari izpolnjene v njegovi notranjosti, in išče udejanjenja zunaj sebe; »*Udejanjanje brez zastojev prinese mir*«⁵³, [pomeni, da] s preprostostjo zunanjega udejanjanja goji svojo notranjost. »*Doume duha in spozna spremembo*,«⁵⁴ pomeni, da je samovzgoja obilna in se sama razširja; [modrec] se lahko okrepi, ne da bi si za tem prizadeval s svojimi mislimi. Razen tako, da časti krepost in jo pozunanji, plemeniti ne more doseči spoznanja.

Duha ni mogoče doseči z razmišljanjem, mogoče je zgolj le biti v njem; spremembi ni mogoče pomagati rasti, lahko ji le sledimo. Obstajati je treba v praznini in jasnini, vztrajati v popolni kreposti, slediti spremembam, doseči pravo mero časov, izpopolniti svojo nravnost in izčrpati pomen. Potrebno je spoznati tisto, kar je nezatno, in tisto, kar je očitno, ne opustiti svoje dobre [zasnove], [ampak] jo še razvijati, potem je mogoče izpopolniti svojo [človeško] naravo.

Modreca ni mogoče spoznati, saj je to izvorna zmožnost in nebesna krepost, če srce usmeriš na iskanje tega [dvojega], ju ne boš mogel ne doseči ne spoznati.

Modrost, ki je ni mogoče spoznati, se imenuje duh, zato zmešani gospod Zhuang pravi, da obstajajo ljudje duha.

Vendarle samo duh lahko spreminja, svet giblje s tem, da je Eno. Človek lahko spozna *dao* spremembe, kar pa mora spoznati, je delovanje duha.

⁵² Prim. prav tam.

⁵³ Prim. prav tam.

⁵⁴ Prim. prav tam.

V skrivnostnosti premene uzreš duha.

»Spoznati duha skrivnostnih začetkov,«⁵⁵ na temelju klasikov uravnati z vajo, to [prinese] celodnevno umirjenost – in res ga je mogoče spoznati. Skrivnostni začetki imajo pojavnost, nimajo pa še oblike; če imajo obliko, jih je v jasnini mogoče izkusiti, saj niso več duh in so zato lahko spoznane. »Prvi znaki sreče ali nesreče«⁵⁶ je zapisano, če pa slediš svoji naravi in volji [Neba], so vsi znaki dobri.

Ko spoznaš duha, potem lahko gostiš cesarja ali pa sorodnike, opazuješ premeno in v njej lahko prepoznaš duha. Zato tisti, ki ne sledijo naravi in *dau* Neba, ne morejo izvajati ritualov in glasbe.

»Pravilnost vstopa v duha«⁵⁷ – takrat nastopi popolna spokojnost.

Kdor sledi stvarem in pokoplje svoje srce, spreminja stvari in izničuje načelo Neba! Kdor pa biva v duhu in gre preko spremembe, pozabi utrudljivost stvari in sledi naravi in volji Neba!

Iskren in radodaren se ne spreminja; ima temelj, pa se ne udejanja. S spreminjanjem pride do izgube samega sebe, s tem, da sledi stvarem, pokoplje samega sebe. Z veliko krepostjo in iskreno spremembo nravnost in modrost postaneta eno in dejanja modreca so vselej dovršena. Naravo prepozna kot naravo in zato lahko biva v duhu; stvari jemlje kot stvari in zato lahko gre skozi spremembo.

Je brez jaza in zato razume, kako uravnati sebe. Biva v duhu in zato lahko budno odgovarja na spodbude stvari. »Obseže vse spremembe Neba in Zemlje in ne gre preko [spremembe],« [pomeni, da] če greš preko [spremembe] in se predajaš praznini⁵⁸ in potoneš v spokojnost, tako ne moreš bivati v duhu in ne moreš spoznati spremembe.

»Povsod deluje, a ne zaide,«⁵⁹ obsega duha, a ni odvisen od njega. »Ljudje ga uporabljajo dan za dnem, a ga ne spoznajo,«⁶⁰ potopljeni vanj ga izgubijo.

Pravilnost ima za svoj temelj vračanje h klasikom, klasiki so pravilni in so zato bistvo: nravnost doseže globino v iskrenosti spremembe, sprememba deluje in je razvidna. Pravilnost vstopa v duha in gibanje postane eno z mirovanjem; nravnost je iskrena v spremembi in mirovanje postane eno z gibanjem. Nravnost je iskrena v spremembi in ni zavezana nobenemu temelju, pravilnost vstopa v duha in ni zavezana nobenemu mestu.

⁵⁵ Prim. prav tam.

⁵⁶ Prim. prav tam.

⁵⁷ Prim. prav tam.

⁵⁸ Zhang Zai uporabi budistični izraz za praznino, *kong* 空, s čimer še dodatno nakaže, da gre za kritiko budističnih stališč.

⁵⁹ Prim. *Veliki komentar h Knjigi premen*, 1. del, 4. poglavje.

⁶⁰ Prim. prav tam, 1. del, 5. poglavje. Citirani stavek se nanaša na *dao*, torej o *dau* najverjetneje govori tudi Zhang Zaijev odstavek.

*Zahodni napis*⁶¹

Qian je oče, *kun* je mati; moja malenkost biva v zmešnjavi med njima. Zato je tisto, kar zapolnjuje prostor med Nebom in Zemljo tudi moj temelj; tisto, kar vlada Nebu in Zemlji pa tudi moja narava. Z ljudmi sem si kot so-rojen, s stvarmi sobivam. Veliki vladar je naslednik Očeta in Matere, njegovi ministri izvršujejo dolžnost do prednikov. S tem, da spoštuješ stare ljudi, priznavaš njuno starost. S tem, da si ljubeč do osirotelih in šibkih, priznavaš njuno mladost. Modri se uskladi [z njima] v kreposti, častivredni v odličnosti. Vsi na svetu, ki so izčrpani, zgrbljeni, ranjeni in bolni ter vsi osamljeni in ovdoveli, vsi ti so moji bratje, ki so v težavah in nimajo nikogar, da bi mu potožili. Ob pravem času jih zaščititi je pomoč staršema. Biti zadovoljen in brez skrbi pomeni izkazovati neskaljeno spoštovanje do staršev. Skreniti s te poti pomeni nasprotovati kreposti, ogrožati nravnost pomeni, da ju izdaš. Kdor pomaga zlim, ni vreden, kdor uresničuje želje svoje oblike, prav tako ne. Če poznaš spremembo, lahko dobro govoriš o njunih zadevah, če prideš do dna duha, lahko dobro udejanjaš njuno voljo. Če se tudi za zaprtimi vrati obnašaš dostojno, uživaš zaslužen sloves. Če si zvest svojemu srcu in vzgajaš svojo naravo, nisi lenoben. S tem, da ni maral piti niti izvrstnega vina, je Chong Bojev sin upošteval svojo vzgojo.⁶² Z gojenjem pameti in nadarjenosti je obmejni stražar Yinga razširil [svoje spoštovanje do staršev] na druge sebi podobne. Neutrudno in radostno je uspelo Shunu. S tem, da pred ničemer ni bežal in je dočakal usmrtitev, je Shensheng dokazal svoje spoštovanje. Shen je svojo ljubezen izpričal s tem, da se je vrnil cel. Pogumen pri sledenju in izvrševanju ukazov, takšen je bil Boqi. Bogastvo, čast, sreča in dobrobit izboljšujejo moje življenje. Revščina, stiskaštvo, skrb in žalost pomagajo Žadasti deklici, da se izpopolni. Za življenje bom sledil zadevam [*qian* in *kun*], ko me ne bo več, bom pomirjen.

Prevedla Helena Motoh

⁶¹ *Zahodni napis (Xi ming 西铭)*, morda najbolj znani in največkrat citirani del *Zheng menga*, je sicer del 17. poglavja, vendar je oblikovan kot samostojna enota besedila. Sloves – in poimenovanje – je pridobil s tem, da ga je Zhang Zai kot svoj domnevno najljubši odlomek dal napisati na zahodno steno svoje študijske sobe.

⁶² Zhang Zai našteva zgodovinske, literarne in mitološke primere spoštovanja do staršev, da bi pokazal, kako je ta klasični konfucijanski model mogoče preslikati na širši kontekst ter kot starša razumeti Zemljo in Nebo oz. *kun* in *qian*.